

Skelstenen mellem Nordby og Sønderho Sogne

Mon ikke alle fastboende på Fanø kender skelstenen, som indtil efteråret 2014 stod i grøftekantens på det sted, hvor Postvejen fra Nordby møder Landevejen fra Sønderho? Da det netop er en skelsten mellem de to sogne og ikke en vejviser, står navnet Nordby naturligt nok på nordsiden af stenen og navnet Sønderho på sydsiden af stenen.

I anledning af at stenen nu har fundet en mere beskyttet plads langs cykelstien, og hvor langt flere vil kunne se den i ro og mag, har jeg gravet lidt i historien. - Men tilbage står spørgsmålet "Hvornår blev netop den skelsten, vi ser i dag, sat op?"

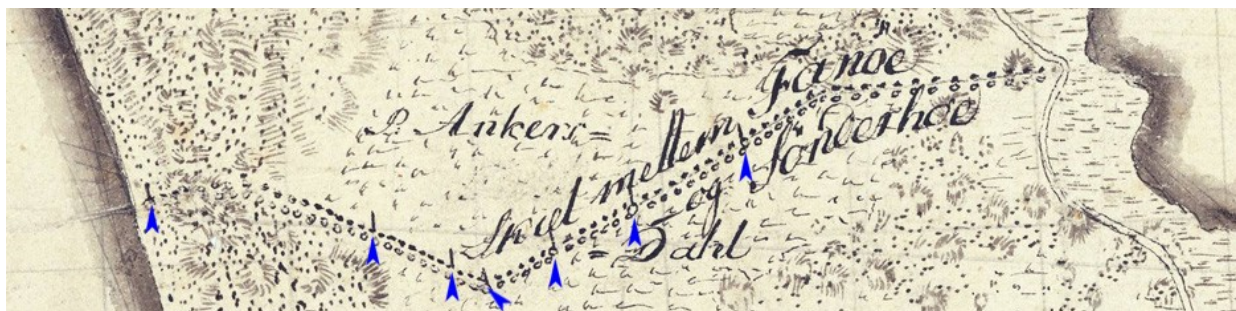
Per Hofman Hansen

Skelstens nye placering oktober 2014 i cykelstiens vestlige side mellem Nordby og Sønderho. Til venstre ses stenen fra nord i retning mod Sønderho. Samme side af stenen fortæller, at vi befinder os inde på Nordby sogns jorder. Til højre ses tilsvarende stenen set fra syd i retning mod Nordby. Her fortæller stenen, at vi befinder os inde på Sønderho sogns jorder. På begge sider er indhugget årstallet 1741 til markering af fanøboernes frikøb fra kronen. Foto: 17. december 2014.

To sogne: Nordby og Sønderho

I 1741 købte fanøboerne som bekendt Fanø fri af kongen. Indtil kommunalreformen i 1970 bestod Fanø af to selvstændige sogne, Nordby og Fanø, med egne sogneråd. Skellet mellem sognene blev fastlagt ved en overenskomst i 1742, og ved samme lejlighed "blev der oprejst pæle og nedlagt skelsten, der skulle betegne grænsen mellem Nordby og Sønderho Strand".

"Skæl mellem Fanøe og Sønderhoe". Indtegnet på Videnskabernes Selskabs konceptkort tegnet 1797. Skelpælene ses ved de syv blå pile. P. Ankers Dahl breder sig på begge sider af sogneskellet.

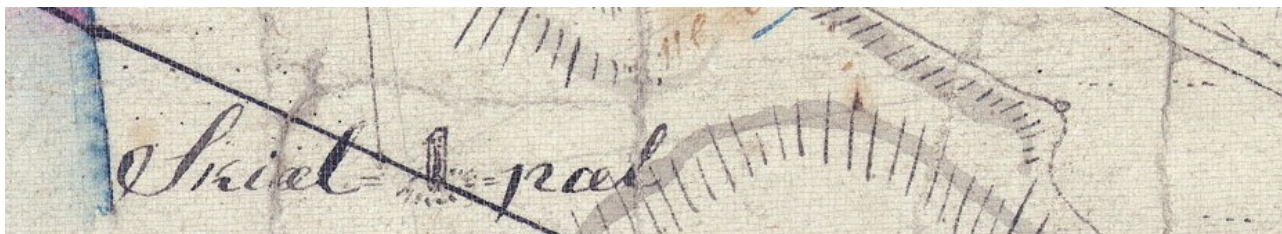
Skellet skal være adskilt af otte kampesten

I 1791 beskrev sognepræsten Ove Foss skellet mellem de to sogne således: "Nord på strækker Sønderho Sogn sig til Nordby Sogns grunde og til markskellet, nemlig til Annæ Dal, Peder

Ankersens Dal og Fogdens Dal, og det skal fra gammel tid være adskilt med fem kampesten. Og på stranden ved Vesterhavet mellem begge sognenes strand er der nedsat en stor pæl, der står ved bjergene, og derfra ud til vandet i en lige linie tre store kampesten. Alt dette findes som skel mellem Sønderho og Nordby sognes jord og strand."

Thobølls matrikelkort 1820

I 1820 blev Fanø langt om længe matrikuleret af kongelig landsinspektør Thobøll. På hans kort ses imidlertid kun én skelsten, nemlig den, der blev placeret ude ved vestkysten.

Skæl-pæl 1820. Den yderste vestlige skelpæl tæt på stranden indtegnet på landinspektør Thobølls matrikelkort over Nordby (Odden) sogn fra 1820. Om den er af træ eller sten, kan vist ikke afgøres. Skraveringerne rundt om den antyder måske, at den står på en lille forhøjning i terrænet.

Pælebjerg fik navnet, da skelpælene mellem Nordby og Sønderho i 1742 blev placeret her. På billedet ser man hvordan det sandede hjulspor, Landevejen, snor sig langs med klitterne. Et selskab på fem har gjort holdt og slået sig ned med picnic-kurv og hvid dug, men hvor er hestene? Foto fra 1930'erne. Original i Sognearkivet i Sønderho.

Vedligeholdelse af landevejen 1894

Til at passe landevejen fra Sønderho Kro til Nordby skel i et år fra 1. maj 1894 til 30. april 1895 lejedes Jens Lauridsen på følgende betingelser:

Vejmanden forpligter sig til mindst to gange om ugen at efterse vejen i hele dens længde fra kroen til Nordby skel og afhjælpe de mangler, han forefinder, eller som påvises ham af sognerådets vejudvalg. Han skal ikke rense grøfterne, men kun passe kørebanen. På den grusede del af vejen må han straks efter enhver regn, der sætter blank vand i sporene, påse at vandet fjernes snarest muligt gennem små render til vejgrøften. Den ikke grusforbedrede del af vejen holdes fri for heller og slag og vandet afledes fra sporene. Så længe lyngen ligger, påses det, at totter, der er revet ud af deres leje, på ny anbringes i sporet og dækkes med jord. Hvis vejen en del af året bliver bestrøet med hjelme, skal vejmanden sørge for, at den hjelme, der flyver op på vejens sider og i grøfterne, atter rives i sporene. (Uddrag af kontrakt mellem Sønderho Sogneråd og vejmand Jens Lauridsen. Trykt i Fanø Ugeblad 1. juli 1892).

Sogneskallet 1927

"I mandags var fuldmægtig Heering med sine landmålere og skelmændende fra Nordby og Sønderho samlet med repræsentanter for begge sogneråd samt plantør Jens Brüel på sognegrænsen for at få denne godkendt. Efter at dette var sket, stod den på en lille fællesspisning hos Franz Beck [Kellers Konditori]". (Fanø Ugeblad 1. okt. 1927).

En af dem, der af og til passerer stenen skrev i 1928:

Året efter kunne man ligeledes i Fanø Ugeblad den 23. juni finde et læserbrev med overskriften "Markstenen", hvori det bla. hed:

Hvem kender markstenen?

"I Nordby er der måske ikke ret mange, der ved, hvad markstenen er for en vigtig sten. I Sønderho derimod er den kendt af ethvert barn.

Markstenen er den sten, der står ved Nordby-Sønderho vejen og markerer grænsen mellem Fanøs to sogne. Det er en temmelig stor granitsten, der på den ene side bærer navnet "Nordby", på den anden side "Sønderho", indhugget.

Som den står på grøfttekanten indtager den en højst ubemærket plads; og af alle dem, der passerer vejen mellem år og dag, er der sikkert ikke en af hundrede, der ser den. Den ses kun af dem, der ved, at den står der. For dem er den nemlig som en "milepæl" på vejen; den spejdes der efter fra bilens glasrude, cyklisten sagtner farten en smule, mens han passerer, og fodgængereren standser måske sin gang og hviler sig lidt ved stenen. [Underskrevet] En af dem, der af og til passerer stenen".

200 år: 1741-1941

Dateringen af skelstenen kunne man forledes til at sætte til 200-års jubilæet i 1941, hvor der i "de mørke år" nok kunne være grund til at samles i en fæles nationalfølelse. I Fanø Ugeblad kan man hen oversommeren finde mange omtaler af festligholdelsen af jubilæet, men om sogneskel eller skelsten siges der ikke et ord.

Hvornår blev netop den skelsten, vi ser i dag, sat op?

Ja, det spørgsmål står foreløbig ubesvaret. Helt tilbage fra 1741 er den næppe. Men den kunne naturligt nok være sat op ved et senere jubilæum eller begivenhed. Det kunne være for 100-året i 1841 eller i 150-året i 1891. 200-året under Besættelsen i 1941 kommunesammenlægningen i 1970, hvor Nordby sogn og Sønderho sogn lægges sammen til Fanø Kommune kan udelukkes. Ved en ihærdig gennembladning af Fanø Ugeblad for 1941 og 1970 har jeg da heller ikke fundet nogen som helst omtale herom, og endelig beretter ovenstående jo også om, at stenen har stået på sin plads i mange, mange år. Det kunne være interessant om nogen kunne datere stenen til måske året 1841 eller 1891! Bolden er kastet!

En kostelig røverhistorie knytter sig i øvrigt til "fjendelandene" Nordby og Sønderho. Ja, så sent som her i december 2014 har jeg hørt en af de gamle i Sønderho - dog på godmodig vis - benytte udtrykket "fjendeland"!

Georg Brandes 1894:

Ved Pælen kører man ind i Fjendens Land

I gamle Dage var Sønderho Fanø's Hovedstad; siden har Nordby taget Luven fra den, og Rivaliteten og Forbitrelsen mod Nordby er stor i Sønderho. Paa Vejen mellem Nordby og Sønderho staar en Pæl, der adskiller Byernes Territorier. Ved den kører man ind i Fjendens Land. Aldrig gifter en ung Mand fra den ene By sig med en Pige fra den anden. Der er intet Konnubium [i.e. ægteskab] dem imellem. For den Fremmede tager de to stridende Stammers Kvinder sig ens ud, og de faar, naar de gifter sig, alle sammen mindst otte Børn. Sådan skrev Georg Brandes i Politiken i 1894 efter et besøg ved Fanø Nordsø-Bad og en tur til Sønderho!

æ Pissten

I folkeminde er skelstenen altid blevet omtalt som "æ Pissten". Det var den benævnelse alle brugte, da vi kom til Sønderho i 1965. Øgenavnet knytter sig til brugen af stenen, når de rejsende kunne blive trængende på den lange vej mellem Sønderho og Nordby - og omvendt - naturligvis!. Her gjorde diligencen holdt, og damerne gik til den ene side og herrerne til den anden.

Venligst fortalt af Anne og Jørgen Gram Madsen.

æ Ølsten?

Vor tids taxachauffører kan berette, at de naturligt nok ikke lader unge mennesker drikke undervejs, men at de kan stå ud ved skelstenen og tage sig en tår øl. Om de ved samme lejlighed benytter stenen til den gammelkendte funktionen, forlyder der ikke noget om. Måske skelstenen skal døbes om til "æ Ølsten"?

Pisbjerget

Karen Jensen, "Karen Kaal" kaldet, fortæller om engang hun gik til Nordby fra et besøg i Sønderho: *Det var sent på aftenen og noget mørkt, da hun kom til "Pisbjerget" lige ud for plantørboligen, som ikke fandtes dengang. Hun så noget henne på vejen en sort og en hvid skikkelse; men tilsidst forsvandt den sorte skikkelse, og da hun kom til stedet også en anden.* (Minder og sagn fra Fanø. Overtro blandt Fanø-Folk. Efter folkemunde ved Lambert Hansen. I: Mågen, 10. årg., 1952, s. 32-35).

Printervenlig version af

Skelstenen mellem Nordby og Sønderho Sogne

Redaktion og tilrettelæggelse: Per Hofman Hansen.

Publiceret 20. december 2014 på min hjemmeside "Stykker til Fanøs kultur, natur og historie" på adressen <http://www.aldus.dk/fanoe/skelstenen/>

Per Hofman Hansen, Silkeborg, perhofman-snabela-gmail.com

Skelstenen mellem Nordby og Sønderho Sogne

"æ markskel"

Historien om, hvordan »Japper« og »Gojer« enedes om at dele øen, og hvordan det endelig lykkedes at få opsat »æ' markskel«

En beretning ved Hans Brinch bragt i Fanø Ugeblad 27. sept. og 8. nov. 1974.

*I Nordby bor en arrig hund,
i Sønderho en kat;
de mødes hver en midnatsstund,
hvor markskellet er sat. . . .*

Æ' markskel ligger der endnu, ikke præcis midtvejs, men næsten midtvejs mellem Nordby og Sønderho, forskuddt en kende til Nordbys fordel, hvordan og hvornår den fordel er opstået, har »gojerne« aldrig villet indrømme over for »japperne«.

Stenen er skæv og ujævn, lidt mosbegroet, og de fleste kigger mekanisk på den, når de går forbi. Øens beboere har igennem ca. et århundrede moret sig med at fortælle deres egne små, at dette markskel efter gammelt sigende vender sig, når det lugter varmt brød. Hvilket har sin egen naturlige forklaring.

Engang stod æ markskel ved den gamle vej, 'æ wås', som den da kaldtes, ca. midtvejs, og der var et godt stykke march til stedet fra begge småbyer. Man forcerede ikke denne vejstrækning tit, men af og til skulle man simpelt hen, og da var det altid til fods. Af og til hændte det også, at hele familien gjorde det, når den skulle besøge slægtninge i den anden by. Og Post Sidsel, en fattig sønderhokone, spadserede to gange om ugen ad vejen med posten til Sønderho.

Stenen vender sig, når den lugter varmt brød

Gik man familievis, fortalte faderen de små, når man nærmede sig stenen, at dette markskel var træt af evig og altid at stå med ryggen til vejen og gerne ville vende sig. Børnene bøjede sig så over det, men turde ikke sige, at de dårligt kunne se forskel på stenens ryg og mave. Men de turde dog spørge, hvornår det ville vende sig og fik da til svar den enkle oplysning: »Når det lugter varmt brød!« Den besked måtte de lade sig nøje med.

Når en fjortenårig knægt, der nu var gammel nok til at gå efter medicin i Nordby, skulle gå den lange, øde vejstrækning alene, kunne sandheden pludselig slå ham, I smug havde han skåret et stykke af moders varme, nybagte 'kage', og han bøjede sig ned over stenen i håb om at se vidunderet. Men da han stak hvedebrødet op i skellets stenede næse, opdagede han, at den lange tur havde gjort det varme brød koldt!

Et sagn knytter sig til skellet

I rigtig gamle dage efter at øen var blevet befolket og dernæst affolket af pesten i 13. århundrede et-eller-andet, og så igen var blevet befolket, fandt beboerne det naturligt og formålstjenligt på en eller anden måde at skabe grøbund for blivende fejder og utyskestreger. Dette gøres bedst - både mellem lande og naboer - ved at opsætte en grænse, særlig hvis der ikke er behov for en sådan. Som med disse to byer, der instinktivt havde lejret sig i hver sin spids og kunne betragte alt mellemliggende som ingenmandsland eller frit område.

I hver af byerne var en kirke og derfor også en præst. Det ligger heldigvis så langt tilbage, at ingen kender deres navne, og ingen nulevende kan føre sin stamtavle tilbage til den, hvilket vil sige slet ikke så lidt, når talen er om Fanø.

Ved et møde mellem de to småbyers råd enedes man om, at præsterne samt to rådmænd

skulle skridte den ganske ø af, tegne streg og sætte skel. Når skellet var sat, havde man frit lejde til at begynde alverdens fjendtligheder og numre for at genere naboen.

En skøn søndag morgen på en årstid, hvor det var koldt, var de fire herrer startet til fods fra Nordby Havn på deres lange pilgrimsfærd mod Sønderho Havn. Hvad kunne være mere naturligt og korrekt end at lade afstanden gå fra havn til havn! Tungt og trægt, langsommeligt, men samvittighedsfuldt, skridtede de fire herrer, præsterne og de to rådmænd, øens længde af.

De passede nøje på hinanden og overvågede ivrigt, at alle fire tog lige lange skridt. Højt og i takt talte de skridtene undervejs: 3456 - 3457 - 3458 - - ! Sindigt måtte det gå, nødvendigvis, for hvis man gik hurtigt, risikerede man, at tællingen gik i kludder.

Engang da de var nået ca. en fjerdedel af vejen, gik det alligevel i stykker for dem, men det var da heldigvis også den eneste gang. Der opstod et indædt skænderi vedrørende det sidste ciffer. To sagde 8 og to sagde 9. Allerede trætte og udasede satte de fire stadsherrer sig i grøftekanten for at diskutere. - Man var dog trods alt i samme båd, og hvad betød et skridt mere eller mindre. Til sidst enedes man om 8, fordi det var et pænt, rundt tal, men til alle fires bestyrtelse havde man nu glemt de foregående tre cifre, og kompagniet var gråden nær.

Efter rådslagning og lodtrækning gik de to rådmænd, en fra hver by, (det var præsterne, der havde forestået lodtrækningen) alene tilbage til Nordby, hele vejen til havnen; de talte undervejs påny møjsommeligt de mange skridt. Da de kom til Hotel Nordby, fik de med lidt overtalelseskunst karlen til at køre dem tilbage til de nu godt udhvilede gejstlige. Tallet de var kommet til, havde de højtideligt nedskrevet på en lille tavle, som det nu brugtes dengang. Man gik videre, og køretøjet vendte om. Det kunne jo ikke tælle skridt og var ubrugeligt.

Solen havde nu skåret sig vej gennem kulden, og snart steg de fire atleters temperatur. For præsternes vedkommende vel nok noget, fordi de var meget korpulente, som præster almindelig var dengang p. g. a. deres indbringende tiende. Da de var nået 3/4 af vejen, tabte de gejstlige ganske pusten under deres formidable vamse, og diskret lykkedes det dem at istandbringe den aftale, at de skulle afstå fra tællingen og blot tavs kontrollere rigtigheden i de to magre rådmænds skridttælling.

Sagnet vil vide, at de fire har haft korte ben, eller, hvad der ligger nærmere for, at en af dem har haft korte ben, og at de andre har måttet afkorte deres skridt. Hvorom alting er, talte de 19.457 skridt. Den faktiske afstand er 13.000 meter og en smule, hvilket igen vil sige, at de fire vandrefugle kun har skridtet en lille alen ad gangen.

Man udregnede på den medbragte tavle, at æ markskel skulle anbringes i en afstand af 9.728 1/2 skridt fra Sønderho Havn, hvis da skridttællingen på tilbagevejen var ganske den samme.

I Sønderho lå det tunge stenskel og ventede på at blive slæbt midt-ø's af de fire brave embedsmænd. Man skulle nu skiftes til at slæbe det, to og to, og de ikke-slæbende skulle skridte ud, indtil den pæne og runde sum af 9.728 1/2 var nået.

I mellemtiden fortæredes et gigantisk og velfortjent måltid mad i Sønderho Kro. Allerede før måltidet havde de gejstlige bestemt, at ingen brændevin måtte indtages, - af hensyn til den påfølgende træthed og den forestående lange spadseretur. Men da de fire rejste sig fra Kroens veldækkede bord for at tiltræde tilbagetoget, lykkedes det dog værten, efter højtidelig forudlagt plan, at tilstikke hvert hold en såkaldt »skægmand«, en stendunk til brændevin. Fannikerne fik en blå med særlig god brændevin, for der var forskellige slags, - og de så gennem deres fordrejede øjenkroge, at også sønderhoningerne fik en, - en rød.

Man begav sig afsted og skridtede af påny; øvelsen havde gjort mester, og det gik betydelig

lettere nu. Mørket begyndte dog snart at gøre sig gældende, og kulden tiltog herved. Markskelstenen var tung, og da man på et vist tidspunkt skulle skifte bærere, foreslog sønderhopræsten, at man holdt hvil et øjeblik i grøften og skrev facit, 1.045, ned på den medbragte tavle. Begge hold vidste jo, at kroen havde uddelt flasker med hjertestyrkning inden turen. Forslaget fremkom, mens det var de to sønderhofolk, der bar på markstenen. Fannikerne indvilligede, for alle trængte til hvile og til en dram i kroppene. »Værsgo' og sæt jer,« sagde sønderhoningerne, og fannikerne satte sig i den ene vejgrøft, mens sønderhoningerne lagde stenen i den anden.

Hvad Fannikerne ikke vidste, var, at sønderhoningernes røde skægmand kun indeholdt vand. Enhver fik en forsvarlig slurk, og lige præcis så længe hvilede man ud, at snapsen i fannikervommene fik lov til at virke. De to fra Nordby skulle nu bære, og de andre tilbød, da de rejste sig, at hente stenen fra den anden grøft. Det var nu blevet helt mørkt, og sønderhoningerne råbte, at de ikke kunne finde stenen. Da man spredte sig for at lede, lykkedes det sønderhoningerne at få slæbt stenen et halvt hundrede meter i nordlig retning. Her fandt Nordbypræsten kort efter klenodiet og råbte henrykt: »Her er den folkens! Kom og hjælp.«

Under jubel og i samdrægtighed gik turen videre; fannikerne bar. Ved skridt nr. 1.245 skulle der igen skiftes, og sønderhoningerne var blevet udhvilede nok til at overtage byrden. Den korpulente nordbypræst ønskede påny både hvile og dram, men de hårdføre sønderhoningertålte ingen blødsødenhed og sagde med myndighed: »Kun hveranden gang!«

Og hveranden gang, når man rejste sig, og fannikerne skulle til, kunne man ikke finde stenen, og hver gang lykkedes det Sønderho at vinde et halvt hundrede meter, for Nørbyerne var blevet godt beduggede. Ca. 12 gange blev der holdt pause, og seks gange vandt folkene sydfra et halvt hundrede meter.

Det store øjeblik opstod hen på natten i bælgravende mørke. Man nåede målet og tallet 9.728 ½ skridt, bankede markskellet et par tommer ned i sandet og fejrede så ved at tømme de to skægmand. Så råbte sønderhopræsten og pegede med fingeren: »Se derhenne! Ovre mod nord«. - »Hvad er der?« spurgte de andre tre. - »Et lille lys, der bevæger sig over lyngen.«

Stille krøb de fire mødige gangere hen mod stedet, vel 100 meter fra markskellet. De ledte og ledte, men da de intet fandt, og da brændevinen havde gjort sin virkning, faldt de to folk fra Nordby i en dyb og beruset søvn.

Stille listede sønderhoningerne sig hen og rokkede den tunge sten løs, hvorefter de lydløse som mus bar den hen til stedet, hvor fannikerne lå; her lagde de den varsomt i den modsatte vejgrøft.

Jeppe Jap fra Sønderho og Gojer: Gå jer vej, I fra Nordby!

Næste dag havde altså fjendtlighederne fået frit lejde. Nu var imellem de to øsamfund en grænse sat, man sagde ikke farvel til hinanden, men gik hver til sit, to til Nordby og to til Sønderho. På hele den lange vej hjem til Nordby sagde præsten ikke et ord. Men da de kom til havnen, råbte han arrigt: »9.278! De bæster, de japper har snydt os før lejet. Jeg har talt efter, og det havde de ikke regnet med. Over tre hundrede meter har vi mindre end dem. Men de kan vente sig!« Vredt knyttede han hænderne truende mod syd, i den retning, hvor de to skurke var gået. Det faldt sig så ejendommeligt, at begge herrerne fra Sønderho hed Jeppe, hvilket udtales »Jap«. Og herved grundlagdes øgenavnet »Japper« til sønderhoningerne, og Sønderho kaldtes herefter Japan med tryk på sidste stavelse. »De kan vente sig«, fortsatte præsten. »Fra nu af skal ingen Jap komme uskadt eller tørskoet gennem vor by til fastlandet. Ingen skal nyde nattehvile fred og sødme på vort gæstehus. Bare I vent, I japper. . . . I ska komme til å sige tit: »Go jer vej, til os fra Nordby....«

Og sådan skete det, og derfor kaldtes folk fra Nordby »gojer« som en forkortelse af »go jer

vej«.

Mange, mange år senere, da æ gammel »wåsvæj« blev flyttet, skulle også markskellet flyttes. Hvordan det dengang gik til, at stenen kom til at stå forskudt en del mod syd, til Nordbys fordel, er en anden historie

Hans Brinch

Dette dokument knytter sig til

Skelstenen mellem Nordby og Sønderho Sogne

Publiceret december 2014 på min hjemmeside "Stykker til Fanøs kultur, natur og historie" på adressen <http://www.aldus.dk/fanoe/skelstenen/>

Renskrift og bearbejdning ved Per Hofman Hansen, Silkeborg, perhofman-snabela-gmail.com